

OSMANLILAR'DA NAKİBÜ'L-EŞRAFLIK*

İsmail Hakkı UZUNÇARŞILI**

ŞERİF VE SEYYİDLER

Hazret-i Peygamber Efendimizin evlâd ve ahfadı, amcazadesi ve damadı İmam Ali b. Ebî Talib'in zevceleri ve Cenab-ı Peygamberin kerimeleri olan Fatimatü'z-zehra'dan gelmişlerdir. Hazret-i Ali'nin büyüğü Hasan ve küçüğü Hüseyin'den türeyen sülâleleri zamanımıza kadar gelmişlerdir. Bunlardan Hazret-i Hasan'dan gelen kola şerif ve Hazret-i Hüseyin'den gelen kola da seyyid denilmek suretiyle her iki kol birbirinden tefrik olunur.

Şerif, lûgatte yükselmek, üstün olmak, necib ve asil mânalarına gelip cem'i de şürefa ve eşraf'tır. Asaleti ve içtimaî mevkii yüksek olan veya memleketin tanınmış büyük ailelerine ve bunlardan birisine mensup olan kimselere eşraf denilmiştir. Bundan dolayı İslâmiyet'ten evvel cahiliyet devrinde Mekke'de Beyt-i şerif in pek müteber sayılan muhtelif hizmetlerini idare etmiş olan Kureyş kabilesinin ileri gelenlerinden on beş vazife sahibine şerif denilmiş¹ ve bu tâbir sonraları da kullanılmış,

* *Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilatı*, Ankara, 1984, s. 161-172; Yayına Hazırlayan: Arş.Gör. Ali Dadan, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. alidadan@hotmail.com

** Ord. Prof. İsmail Hakkı Uzunçarşılı (d. 23 Ekim 1888, İstanbul- ö. 10 Ekim 1977, İstanbul) Osmanlı tarihi ve kurumlarıyla ilgili araştırmalarıyla tanınan tarihçi. 1912'de Darül-fünun-ı Osmani Edebiyat Fakültesi'ni bitirdi. Yunanlıların Kütahya'yı işgali üzerine (Temmuz 1921) Ankara'ya gitti. 1925'te Maarif Vekâleti başmüfettişi, 1926'da da ilköğretim genel müdürü oldu. 1927'de Balıkesir milletvekili seçildi. 1932-39 arasında İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü'nde ders verdi. 1950'de TBMM üyeliğinin sona ermesi ile siyasi hayattan çekildi. 1931'de üyesi olduğu Türk Tarih Kurumu (TTK) adına *Osmanlı Tarihi'nin* (1947-62, 1988, 8 cilt) ilk dört cildini yazdı. Diğer önemli eserleri arasında *Kitabeler* (1927-29, II. Cilt) *Sivas Şehri* (1928, R. Nafiz Edgüer'le birlikte), *Kütahya Şehri* (1932), *Anadolu Beylikleri* (1937, 1988), *Osmanlı Devleti Teşkilâtına Medhal* (1941, 1989) *Osmanlı Devleti Teşkilâtından Kapıkulu Ocaklarına* (1934-44) *Osmanlı Devletinin Saray Teşkilâtı* (1945) *Osmanlı Devletinin Merkez ve Bahriye Teşkilâtı* (1948), *Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilâtı* (1965), *Mekke-i Mükerrreme Emirleri* (1972) ve *Çandarlı Vezir Ailesi* (1974) sayılabilir.

¹ Kureyş kabilesinin *Hâşim, Ümeyye, Nevfel, Abdüddar, Esed, Mahzum, Adî, Cemi, Sehim* kollarından her birisine verilmiş olan vazifeler şunlardır:

1- *Sedanet* (Kâbe kapıcılığı), 2- *Sikaye* (Hac zamanındaki su işi), 3- *Refade* (Huccacın fakirlerine yemek dağıtılması), 4- *Uleab* (alemdarlık), 5- *Nedve* (Meşveret dairesi mütevelliliği), 6- *Kıyade* (Kumandanlık), 7- Meşveret reisliği, 8- *Eşnak* (Borçlu ve nakdi cezaları tâyin ve tadil eden merci), 9- *Kubbe* (Harb levazım reisliği), 10- *Eane* (Kureyş'in atlarına nezaret ve icabında onları idare eden makam), 11- *Elçilik*, 12- *İsar* (Yolculuk ve muharebe hakkında kur'a çekmek işine nezaret), 13- *Hükümet* (Adliye), 14- *Emval-i muhaccere* (Kureyş'in Kâbe'deki putlarının vakıf işlerine nezaret etmek), 14- *İmare* (Mescid-i Haram'ın inzibat ve idaresi ve imarı). Bu on beş vazifeden en itibarlı *sedâne, sikaye, refade nedve* ve *kıyade* vazifeleri olup bunlardan *sikaye* ve *refade* yani su ve yiyecek tevzii işi Hazret-i Peygamberin cedleri Abdülmuttalib b.

fakat şerif ve şürefa tâbiri İmam Ali evlâdına alem olmuştur.

Şerif ve bunun cemileri olan şürefa ve eşraf tâbirleri Abbasîler zamanında yani IV. hicret asrından itibaren (900 M.) Hazret-i Peygamber'in ehl-i beytine mensup olanlara ve hattâ Peygamberin büyük cedleri Haşim b. Abdi Menaf'dan gelenler hakkında da kullanılarak bu suretle Âl-i Abbas da buraya katılmıştır; nitekim yukarıda zikrettiğimiz IV. asr-ı hicride yani X. asr-ı milâdîde teşkil edilmiş olan (ensab nikabeti)² adlı teşkilâtta şeriflik, Âl-i Ebû Talib yani İmam Âli evlâd ve torunlarıyla Âl-i Abbas yani Peygamberimizin amcaları Abbas b. Abdülmuttalib evlâdından gelenlere de unvan olmuştur.

İslâmiyetin ilk devirlerinde Hasan ile Hüseyin'i seyyid unvanıyla yâd eden müteaddid Hadis-i Peygamberiye istinaden Alevî'lerle Talibî'lere seyyid unvanı verilmiştir.

Mısır'daki Fatımî halifeleri zamanında 297-565 H. (910 - 1171 M.) bu seyyid tâbiri Hasan ve Hüseyin evlâdlarına mahsusken daha sonraları yukarıda söylediğimiz gibi İmam Hasan evlâdına şerif ve İmam Hüseyin evlâdına da seyyid denilmiştir.

Seyyid, köle nazarında efendi demektir. Bir kadın kocasına seyyid ve bir köle de efendisine veya emire seyyidüna (Efendimiz) diye hitap ederdi. Seyyid tâbiri daha sonra şümullenmiş küçüğün büyüğüne tâziminin ifadesi olmuştur. Bundan başka سيد seyyidü'l-kavmi hâdîmühüm hadîs-i şerifiyle kavmine hizmet edenlerin o kavmin efendisi olduğuna işaret buyrulmuştur.

Hicaz'da, emîrlik edenlerin Hazret-i Hasan evlâdından olmaları dolayısıyla onlara şerif denilmiştir. Fakat Mekke halkı emir olan büyük şerife سيدة seyyidüna diye hitap etmişlerdir. Abbasîler zamanında şerif ve seyyidlerin mânevi dereceleri Abbasi halifelerinden sonra gelmekte idi.³ Şerif ve seyyid aileleri birbirlerinden kız alıp verilerse bu suretle doğan çocuğa Seyyid Şerif denilirdi.

SEYYİD VE ŞERİFLERİN ALÂMETLERİ

Rivayete göre Abbasî halifesi Harunü'r-Reşid ile oğlu Memun devirlerinde seyyid ve şerifler yeşil sarık sarıp yeşil cübbe giyerlerdi; fakat sonradan bu usul terk edilmiş olduğundan evlâd-ı Ali ile halk fark edilmez olmuştur. Mısır'da Türk Memlûk sultanlarından Melik Eşref Şaban zamanında 773 H. (1371 M.)'de şeriflerin başlarına yeşil alâmet sarmaları emrolunmuştur.⁴ Bu yeşil alâmet Osmanlı saltanatı

→ →

Haşim'de idi (Medeniyet-i İslâmiye tarihi, c. I, s. 21 -27).

² Ensab nakipleri denilen memur طابى Talibi'lerle عباسى Abbasî ailesinin ayrı ayrı defterlerini tutarlardı. Talibi'lere nezaret edip defterini tutan Nakibe نقيب الطالبيين Nakibü't-talibiyyin ve Abbasilerden olanların isimlerini havi defterini tutanlara نقيب العباسيين Nakibü'l-Abbasîyyin) denilirdi. Bu nakipler bu ailelere mensup olanların isim ve neseblerini ve doğumlarını deftere geçirerek ahval ve harekâtlarını kontrol ederler ve ahlâka aykırı harekette bulunanları men edip icabında cezalandırırlardı. Yine bunlar kadınların izdivaçlarına da dikkat eyliyerek küfvü aynı dereceleri denk olmayanları evlendirmezdi ki binnetice bunların vasisi hükmünde idiler.

³ Medeniyet-i İslâmiye tarihi, c. I, s. 238.

⁴ Bu münasebeyle Şam üdebâsından Şemseddin Muhammed b. İbrahim şu kıtayı söylemiştir:

اطراف تبحان الت من سندس
عطر بالاعلام على الأشراف
و الأشراف السلطان عصمها
شرفا ليقترهم من الأشراف

tercümesi: "Taçların yanları halis ipekten yapılmıştır; bu ipek ise şeriflere alâmet-i mahsusa olmak üzere yeşil renktedir. Sultan Eşrefin bunlara böyle mümtaz bir amame tahsis etmesi şerifleri halktan ayırd etmek içindir." Mir'at-ı Mekke, c. II, s. 846.

zamanında da şerif ve seyyidlerin alâmet-i mahsusası olarak kabul edilmiştir.⁵ Osmanlılar sâdâta emîr ve başlarına sardıkları yeşil sarığa da emîr sarığı derlerdi.⁶

Sâdâttan olan kadınlar dahi başlarına yeşil alâmet takarlardı; şerif ve seyyidler her zaman yeşil sarıkla gezmeğe mecbur idiler; yalnız bunlardan birisi şeyhülislâm olursa o zaman şeyhülislâmlara mahsus beyaz sarık sarardı.⁷

SÂDÂT NİKÂBETİ

Nakib, halkın seçkini, vekili ve bir cemaatin başı demektir. Osmanlı Devleti, büyük islâm camiası teşkil etmeğe başladığı andan itibaren memleketlerine gelen seyyid ve şeriflere hürmet ve riayet göstermişler, onları vergi ve rusumdan muaf tutarak ellerine berat vermişlerdir.⁸ Memlûk ve İlhânî (Garp Moğolları) devletlerini takliden Osmanlı Devleti de memleketlerinde bulunan seyyid ve şeriflerin işleriyle meşgul olmak için ilk zamanlarda sâdât nikabeti ismiyle basit bir teşkilât vücuda getirmiştir.

Sureti daha aşağıda görüleceği üzere nakibü'l-eşraf denilen seyyid ve şeriflerin nazırı tarafından verilen sâdât ve şerâfet vesikalarının dua kısmından sonrası çok defa Farsça olduğundan Osmanlı Devleti bunu diğer teşkilâtı gibi Anadolu Selçukileri veya İlhanîlerden almıştır.

Osmanlı Devletinde nakibü'l-eşraf makamı 802 Ramazan (1400 Mayıs)'da Sultan Yıldırım Bayezid zamanında tesis olunarak Emir Buharî talebelerinden Bağdatlı Seyyid Âli ناطع Nattâ b. Muhammed namında bir zat Türkiye'deki seyyid ve şeriflere nazır tâyin olunarak⁹ kendisine Yıldırım Bayezid tarafından Bursa'da yaptırılmış olan İshakiye zaviyesi'nin tevliyeti verilip bu tevliyetin evlâdına da intikali şart konmuş-

⁵ Kayseriye beyine ve kadısına hüküm ki, Nefs-i Kayseriye'de sakin olan Ali nâm kimesne emîr namına başına yeşil alâmet edib Müslümanlara teaddisi olub sahih emir olmayıb başmdan yeşili alınmasın Nakibü'l-eşraf arz etmeğin buyurdum ki hüküm-i şerifim varıca mezkûrun başından yeşili giderüb min-bâd başına yeşil alâmet ettirmeyüb men ve def eylesin, memnû olmazsa tedip eyliyesin, şöyle bilesin. Sene 973 Mühimme, Nr. 4, s. 79 ve yine Mühimme defteri, Nr. 19, s. 197.

⁶ Halkondil tarihi zeylinin sonundaki resimlerin tarifinde emirlerin yeşil sarık sardıkları ve bunların bazılarının kavukları yeşil olup sarıklarının beyaz olduğu kaydedilmektedir. D'Ohsson da (c. IV, s. 558,560) Şeriflerin yeşil sarık sardıklarını kaydeder.

⁷ D'Ohsson, c. IV, s. 559,560.

⁸ Bu hususta Sultan I. Murad b. Orhan'ın 787 H. (1385 M.) tarihli verdiği sâdât beratı suretinden: "Sebeb-i tahrir ve mücib-i tastir hüküm-i nâfiz-i meymun... oldur ki Dârende-i mektub Tirmiz'li Seyyid Büzürk Ali'yi yeniçerilerden İlyas b. Abdullah ve İskender b. Abdullah şehid edib merhum Seyyid Büzürk Ali'nin oğulları yaşlarıyle kapıma gelib ettiler, bizim atamız sizin duacınız idi. Biz fakir kullarınız dahi size duacılaruz; biz kullanna bir hüküm sadaka eyle ki sizden sonra gelen bizi ve evlâdımızı ve kullarımızı ve karaveşerimizi (cariyelerimizi) incitmiyeler. Hem şimdiye değin atamız bir tane öşür vermedi ve koyun hakkın vermedi. Biz kullarınıza bir ihsan eyle, bizden ve evlâdlarımızdan öşürlerin ve koyunların hakların kimesne talep etmiyeler deyicek emrolundu ki bu sâdâtların evlâdları ve kulları karaveşleri bir damla kanları deme can ola, anlar benim defterimden (vergi ve öşür defterinden) ihrac olalar. Her kim bu hükümü görüb Seyid Büzürk aslın yazarlara lânet ba-lânet olsun. Rumeli kadıları ve sancakbeyleri ve subaşlar sipahiler her hanginizin yerinde eker ve biçerse bir tane öşür almayasız ve koyunlarından hak almayasız. Ben bağışladım canım için olsun. Benim devletime duaya meşgul olalar... Benden sonra her kim gele bu hükümü tutmayanları yer ve gök kabul eylesin..." Tarih-i Osmanî Encümeni mecmuası, sene 5, s. 244.

⁹ Şakayık zeyli (Atâyî), s. 176. Kavanin-i teşrifat mecmuasıyla Devhatü'n-nükaba'da Seyid Ali Nattâ'nın Aşık Çelebi'nin ceddî bulunduğu ve Emir Sultan ile Bursa'ya geldikten sonra sâdâta nazır tâyin edildiği beyan edilmektedir. Hammer (Ata Bey tercümesi), c. IV, s. 91'de sâdâta nezaret vazifesinin Çelebi Mehmed zamanında ihdas edildiği zikrolunmaktadır.

tur.¹⁰

Ankara muharebesinden sonra Bursa'da Molla Fenârî ve Mehmed Cezeri ile beraber Timur kuvvetleri tarafından esir edilen Seyyid Mehmed Nattâ serbest bırakıldıktan sonra hacca gitmiş ve II. Murad zamanında tekrar Bursa'ya gelerek eski vazifesi olan İshakiye mütevelliliğinde bulunmuştur.¹¹ Seyyid Mehmed Nattâ'dan sonra oğlu Seyyid Zeynelâbidin de babası gibi seyyid ve şeriflere nazır olmuştur.¹² Zeynelâbidin'in ölümünden sonra Fatih Sultan Mehmed bu makamı lâğvetmiş ise de sonraları seyyidlik iddiasında bulunan bazı şahıslar meydan almış olduklarından bu işin yeniden bir bağlanmasına lüzum hasıl olmuştur.¹³

NAKİBÜ'L-EŞRAFLIK

Sultan II. Bayezid zamanında pâdişâhın hocası Seyyid Abdullah'ın oğlu Seyyid Mahmud 900 H. (1494 M.)'de şerif ve seyyid teşkilâtının başına getirilmiştir.¹⁴ Seyyid Mahmud, Arap memleketlerinde seyyid ve şeriflere nezaret eden reise Nakibü'l-eşraf denildiğini görmüş olduğundan hükümete vaki teklif üzerine bu unvan kendisine verilerek¹⁵ Nakibül-eşraf makamı Osmanlı saltanatının ilgasına kadar devam etmiştir. Seyyid Mahmud, 941 H. (1534 M.)'de Nakibü'l-eşraf makamından ayrılarak yerine Taşkent'li Seyyid Muharrem Efendi tâyin edilmiştir.¹⁶

Nakibü'l-eşrafların ilk zamanlarda devlet hazinesinden yevmiyeleri yirmi beş akçe olup sonra artarak XVI. asır sonlarında yetmiş beş akçeye çıkarılmış daha sonraları bu miktar artmıştır.

Nakibü'l-Eşrafların Tâyini

Nakibü'l-eşraf ulema sınıfından olmakla beraber XVII. asır sonlarına kadar mutlaka yüksek ulemaya mahsus bir makam değildi; fakat bu tarihten itibaren sâdattan olarak bu makama geçecek İstanbul kadısı ve kazasker mâzullerinden hayli zatlar bulunduğu bundan sonra Nakibü'l-eşraf tâyin edilenler bunlar arasından tâyin olunmağa başlamıştır.

Nakibü'l-eşrafların kadılar gibi muayyen müddetleri olmadığından uzun seneler bu makamda kalır ve lüzumu halinde tebdil edilirdi. Nakibü'l-eşrafın değişmesinde yeni tâyin olunacak zat Paşakapısı'na yani Bab-ı Âli'ye davet olunur ve teşrifatçı

¹⁰ Ebû İshak Kâzerunî 352 H. (963 M.)'de Şiraz'da Kâzerun kasabasında doğmuş ve 426 H. (1034 M.)'de vefat etmiş olup Kâzeruniye tarikatının müessisidir. Ebû İshak, İran'da, islâmiyetin yayılması için çalışmıştır. Bursa'da Kâzeruniye tarikatine mensup dervişler için İshakiye zaviyesini Yıldırım Bayezid yaptırmıştır. *İshakiye zaviyesi*'nin 802 H. (1400 M.) tarihli vakfiyesi fotoğrafı ile birlikte Profesör Adnan Erzi tarafından Vakıflar Dergisinin ikinci cildinde (s. 424) neşredilmiştir.

¹¹ *Şakayık zeyli (Atâyi)*, s. 161. Seyyid Ali Nattâ'nın Türkiye'ye avdeti Şehzâde Mehmed'in (Fatih) sünnet olduğu tarihe rastladığından Seyyid Nattâ sünnet düğünü hediyesi olarak nakışlı bir yemek sofrası hediye etmiş ve o tarihe kadar böyle bir sofraya görülmemiş olduğundan makbule geçmiştir.

¹² *Şakayık zeyli (Atâyi)*, s. 161.

¹³ *İshakiye zaviyesi*'nin 884 H. (1479 M.)'de Fatih zamanında tamir edildiğine göre sâdât nezaretinin bu tarihte tekrar ihya edilmiş olması muhtemeldir.

¹⁴ Seyyid Mahmud, meşhur âlimlerden Tokatlı Molla Lütü'den ders görmüştür (*Şakayık tercümesi*, s. 342).

¹⁵ *Şakayık zeyli (Atâyi)*, s. 176.

¹⁶ *Şakayık tercümesi (Mecdi)*, s. 342 ile *Devhatü'n-nükaba*'da Seyyid Mahmud'un vefatı 943 H. (1536 M.) tarihinde olup o tarihe kadar nakibü'l-eşraf olduğunu yazarlar; fakat Atâyi, Seyyid Mahmud'un 941 H. (1534 M.)'de nakiplikten ayrılarak yerine Muhterem Efendi'nin tâyin edildiğini beyan etmektedir ki elimizdeki 942 Zilhicce (1536 Mayıs) tarihli olan siyadet beratı da Muhterem Efendi'nin bu tarihte nakibü'l-eşraf bulunduğunu göstermektedir.

efendinin delaletiyle sadr-ı âzam tarafından ayakta karşılanırdı. Sadr-ı âzamin huzuruna giren Nakib Efendi, onun eteğini öper ve oturtulup kahve, gül suyu ve buhur ikramından sonra samur erkân kürkü giydirilerek memuriyeti ilân olunur ve eline nakîbü'l-eşrafık beratı verilirdi.¹⁷

Nakîbü'l-eşrafın resmî elbiseleri XVIII. asırdan itibaren kazasker elbiselerinin aynı olup başındaki örf denilen kavuğun yerine küçük tepeli denilen kavuk giyip üzerine sâdâta mahsus yeşil sarardı. Kazaskerlikte bulunmuş ise örf giyerdi.

Anadolu kazaskeri mâzullerinden olan Malûl-zâde Seyyid Mehmed Efendi 984 H. (1576 M.)'de nakîbü'l-eşraf olup nakiblik üzerinde kalmak üzere Rumeli kazaskeri ve oradan da yine nakîbü'l-eşraf olarak şeyhülislâm olmuştur. Nakîbü'l-eşraf makamı üzerinde kalmak suretiyle şeyhülislâm olan bundan başka kimse yoktur. Şeyhülislâm-likten azlinden sonra nakiblikde ibka edilmiştir.¹⁸

Malûl-zâde'den başka şeyhülislâm olanlardan nakîbü'l-eşrafıkta bulunmuş bir hayli zat vardır ve Erzurumlu Seyyid Feyzullah, Paşmakçı-zâde Seyyid Ali ve oğlu Seyyid Abdullah, Ak Mahmud-zâde Zeynelâbidin, Şerif-zâde Seyyid Mehmed Şerif, Mirza-zâde Seyyid Mehmed Said, Karahisarlı Seyyid İbrahim, Dürri-zâde Mehmed Arif, Seyid Yahya Tevfik, Seyyid Mehmed Ataulah, Dürri-zâde Seyyid Abdullah, Surre Emîni-zâde Seyyid Mehmed Âbidin, Yasinci-zâde Abdülvehhab, İsmet Bey-zâde Arif Hikmet Bey bunlardandır.¹⁹

Nakîbü'l-Eşraf Dairesi

Bu makamda bulunanların kendi konaklarında daireleri ve maiyyetlerinde hizmet eden adamları vardı. Nakîbü'l-eşraflar, eyâlet, sancak ve kazalardaki yine seyid veya şeriflerden olan kaymakamları vasıtasıyla Türkiye'deki bütün seyid ve şeriflerin isimlerini havi defterleri tutarlardı. Sâdât veya şürefadan hepsinin isim ve hüviyetleri, siyâdet veya şerafet silsilesi, evlâdı, ahval ve ahlâkı, ikametgâhları (şecere-i tayyibe) denilen bu defterde kayıtlı idi.

Seyyid ve şeriflerin kanun ve âdetlere aykırı hareketleri vukua geldiği takdirde İstanbul'da ise nakîbü'l-eşraf taşralarda iseler nakîbü'l-eşraf kaymakamları tarafından cezaya çarptırılırlardı.

Bunların dairelerinde kabahatliilerin hapsi için hususî bir yer vardı; burada suçlu ve borçlu olanlar hapis olunurlardı. Bu nakîbü'l-eşraf tevkifhanesi nakîbü'l-eşrafın başçavuşu denilen maiyeti memurlarından birisinin nezareti altında bulunurdu.²⁰

¹⁷ *İzzî tarihi, varak 20.* Bu hususta XIX. asrın ilk yarısındaki teşrifat defterinden şu kayıt vardır: "11 Rebiulevvel sene 1237 (6 Aralık 1821) nakîbü'l-eşrafık sabıka *İstanbul* kadısı Şerif-zade es-Seyyid Ebû'l-Hayr Efendi hazretlerine tevcihinde Bab-ı âli'ye gelip Çinili odada ârâmdan sonra örf ve muvahhidi kürkü ile bulunduğu halde teşrifat efendi vesatetiyle oda-i mezkûrdan kaldırılıp huzur-ı hazret-i sadr-ı âliye duhulde minderden aşağıda istikbal resm-i damen-bûs bâde'1-icra kuud ve örfi küçük tepeli kavuğu tebdil ve kahve ve çubuk ve gülâb ve buhur merasiminden sonra bilâ kırâe (yani beratı okunmayarak) erkân samur kürkü ilbas ve teşyi ve resm-i damen-bûs-ı sadr-ı âliden sonra avdet, eylemiştir." *Defter-i yevmiye-i oda-i teşrifat, Kâmil Kepeci tasnifi, mükerrer Nr. 676, s. 45.*

¹⁸ *Peçevi tarihi, c. II, s. 32.*

¹⁹ Şeyhülislâm olan bu zatların çoğu aslen Türk oldukları halde nesl-i Peygambertye intisabın şerafetine mebni baba, ced veya kendileri birer siyâdet beratı tedarikiyle bu makama gelmişlerdir. Bir zamanlar zat mühürlerinde (Seyyid) mahlaslı bir hayli zat vardı ki bunların beratları da yoktu.

²⁰ *Hatt-ı hümayun vesikalari, sandık numarası 226, hatt-ı hümayun numarası 91.* Burada hatt-ı hümayuna ilişkin olarak üç vesika vardır. II. Mahmud borçları dolayısıyla nakîbü'l-eşraf konağında mahbus bulunan seyidlerin borçlarının ödenmesi için on bin kuruş göndermiştir (*Hatt-ı hümayun vesikalari, numara 6846*).

Nakîbü'l-Eşraf'ın Maiyyeti

İstanbul'daki teşkilâtta Nakîbü'l-eşrafdan sonra en büyük makam alemdarlık idi. Alemdar, seferler esnasında pâdişâh tarafından bizzat vezir-i âzama teslim edilen sancağ-ı şerif'i taşırdı. Pâdişâh sefere gittiği vakit Nakîbü'l-eşraf da maiyyetinde bir kısım sâdâtle beraber sefere giderdi.

Yukarıda bilmünasebe söylendiği üzere Nakîbü'l-eşrafın vilâyet, sancak ve kazalarda seyyid ve şeriflerin defterlerini Vatan ve (nakîbü'l-eşraf kaymakamı) denilen vekilleri vardı.²¹ Bunlar mintikalarındaki sahte seyyid ve şerifler hakkında takibatta bulunarak keyfiyeti nakîbü'l-eşrafa yazar ve anında hükümete bildirmesi üzerine bunların başlarından yeşil sarıkları alınır, dinlemeyenler ceza görürlerdi.

Seyyid ve şeriflerden birisinin cezalandırılması lâzım gelse ibtida başında emîrlik alâmeti olan yeşil sarıklı başlığı alınarak öpülür ve sonra dayak atılarak dayaktan sonra başlığı iade olunurdu.

Nakîbü'l-eşrafın hükümetle muhaberesinde merci-i sadr-ı âzam olup bunu, arada hiç bir vasıta olmadan yapardı.²² Bütün mahkemelerde ve divanlarda davacılar arasında seyyid ve şerifler ve kadılar bulunduğu takdirde bunların dâvalarına diğerlerinden evvel bakılırdı.²³

Nakîbü'l-Eşraf'a Ait Müteferrik Malûmat

Pâdişâh cülûslarında hükümdara ibtida nakîbü'l-eşraf biat edip dua eder; anı mütaakıp teşrifat malûmat sırasıyla biat yapılırdı. Bayram tebriklerinde de yine nakîbü'l-eşraf tebrik ile dua ettikten sonra diğer tebrikler yapılırdı; her iki tebrikde de rütbesi ne olursa olsun Pâdişâh nakîbü'l-eşrafa ayağa kalkar ve alkış yapılırdı.²⁴ Bu tebrik merasiminde Rumeli veya Anadolu kazaskeri ise sırası gelince o zaman da ikinci defa tebrik yapardı.²⁵

Osmanlı nakîbü'l-eşraflarının unvanları seyyid olduğuna göre bunların Hüseyinî yani Hazret-i Hüseyin'in evlâdından oldukları anlaşılmaktadır; verdikleri vesikalarda da imzaları Hüseynî'dir.

²¹ Kîdvetü's-sâdâtî'l-kiram kaimmakamımız es-Seyyid Osman Çelebi dâme şeref-i siyadetühu bâde't-tahiyyetü'l-vâfiye inha olunur ki *Harmancık ve Tomançık ve Atranos* kazalarında olan sâdât-ı kiram sizden hoşnud oldukları tarafımıza bâ-arz inha olundugına binaen hizmet-i celile-i mezkûre tarafımızdan cenabınıza işbu erbaa aşer ve mieteyn ve elf Saferü'l-hayır gursesinden kemakân ibka olunmuştur... (Seyyid Muhammed Ataullahü'l-Hüseynî en-nakib ale'l-eşraf), Topkapı sarayı Arşivi, 8400 B.

²² *İbnülemin tasnifi, Tevdhat vesikalari, Nr. 973.*

²³ *D'Ohsson, c IV, s.559.*

²⁴ 999 H. (1590 M.) tarihli kanun mücibince cülûs ve bayram tebriklerinde ibtida Pâdişâh hocasının ve anı mütaakıp nakîbü'l-eşrafın el öptükleri ve daha sonra Kırım Han zâdelerinin yine el öptükleri görülüyor (*Nimetî Efendi kanunnâmesine ilâve kanun, s. 64*). XVII. asır başlarında ise ibtida Kırım hanları evlâdından İstanbul ve civarında bulunanların ve onu mütaakıp nakîbü'l-eşrafın el öptükleri anlaşılıyor (*Zûbdetü't-tevarih, c. II, s. 312*) Riko, XVII. asrın ikinci yarısına ait eserinde yanlış olarak nakîbü'l-eşrafın şeyhülislâmdan sonra tebrik ettiğini ve Pâdişâhın, nakibin omuzlarını öptüğünü beyan ediyor (*Fransızca tercümesi, s. 389*). XVIII. asra ait teşrifat defterlerinde ise cülûs ve bayram tebriklerinde nakîbü'l-eşrafın el öptüğü sırada Pâdişâhın ayağa kalktığı ve nakîbü'l-eşrafın dua ederek avdetini mütaakıp Kırım Han-zâdelerinin tebrik ile etek öptükleri yazılmıştır (*Maliyeden arşive devredilen 29 numaralı teşrifat defteri, varak 6*). Merhum Arif Paşa'nın (Mecmua-i Tesavir-i Osmaniye) isimli eserinde nakîbü'l-eşrafın ibtida tebrik yaparak etek öptüğü ve tebriki mütaakıp on adım kadar geri çekilerek dua eylediğini ve pâdisahın onun siyadetine hürmeten ayağa kalktığını zikrediyor (s. 7). *Kavanin-i Teşrifat* isimli eserde (*Üniversite kütüphanesi, Nr. 220 varak 30*) nakîbü'l-eşrafın biatlerde ve iki bayramda el öpmeye cümleye tekaddüm ederek pâdişâhların sülâle-i Haşimiye'ye hürmeten ayağa kalktıklarını yazıyor.

²⁵ *Teşrifat-ı kadime (Esad efendi), s. 48.*

Pâdişâhla beraber sefere giden nakîbü'l-eşraf sancağ-ı şerif dibinde yürüyüp maiyyeti olan seyyid ve şerifler ise tûğ-ı hümâyun dışında giderlerdi.²⁶ Sancağ-ı şerifin, gerek İstanbul'dan çıkışında ve gerek İstanbul'a avdetinde -pâdişâh Edirne'de ise oradan çıkışında ve avdetinde- seyyid ve şerifler tekbir ve salavat getirirdi. Muharebe esnasında sancağ-ı şerif dibinde aynı suretle tekbir ve salavat getirilirdi.

Pâdişâh sefere gitmiyecek olursa nakîbü'l-eşraf ordu ile beraber sancağ-ı şerifin gidiş ve gelişindeki merasimde şerif ve seyyidlerle beraber istikbal ederdi.²⁷ Nakîbü'l-eşrafların Pâdişâh nezdinde itibarları büyük olup Sultan Ahmed camiinde mûtad üzere okunan mevlid cemiyetine sadr-ı âzamin mektubiyle davet olunarak geldikleri vakit yalnız olarak mihrabın sağ tarafında ve mahfil-i hümâyunun altında etrafı yeşil perde ile kapatılmış yerde otururlardı.²⁸ Hurka-i şerif ziyaretine de yine sadr-ı âzamin dâvetiyle giderlerdi.²⁹

Osmanlı pâdişâhlarının cülûslarında bazı nakîbü'l-eşraflar kılıç alayı merasiminde Eyüp türbesinde³⁰ yeni Pâdişâha kılıç kuşatmışlardır.³¹

Siyâdet Hucceti

Evlad-ı peygamberîden olanların ellerinde siyadet beratı denilen ve o sülâleye mensup olduğunu gösteren hüccetleri vardı. Sâdâttan olduğunu iddia eden kimse bu iddiasını seyyidlerden olan şahitlerle ispat ederek nakîbü'l-eşraf defterine kayıt olunurdu; elimizdeki iki hüccet sureti XVI. asırda nakîbü'l-eşraf Seyyid Muhammed Muhterem b. Seyyid Taceddin Ali'nin olup birisinin tarihi 18 Zilhicce 942 (8 Haziran 1536) ve ikincisinin 9 Safer 943 (28 Temmuz 1536)'dür; isim, tarih ve şahitlerin isimlerinden başka birbirinin aynı olan beratlardan birisinin sureti aynen şöyledir:

بسم الله تيمنا بذكره الجليل
حرره اقل العباد الغنى الحسيب
محمد محترم بن سيد تاج الدين على الحسينى النقيب
بمحروسة قسطنطينية صاتها الله عن البلية

²⁶ Abdurrahman Paşa kanunnamesi (Millî Tetekbular mecmuası), sayı 3, s. 535; Nimeti Efendi kanunnâmesi, s. 40 (Kanun-i Alay kısmı).

²⁷ Seferden avdette sancağ-ı şerif istikbali (Nimeti Efendi kanunnâmesi).

²⁸ D'Ohsson, c. IV, s. 565; Mecmua-i Tesavir-i Osmaniye, s. 7. Mevlid-i Nebevi okunduğu sırada nakîbü'l-eşrafın davet edilmesi pek tabii olup rütbelerine göre bunların teşrifatta yeri olmadığından ve kendilerinin yüksek rütbeli ulemadan aşağı oturtulması da muvafık görülmediğinden mevlid cemiyetine geldikleri zaman nakîbü'l-eşrafın camiin sağ tarafındaki köşe, yeşil perdelerle kapanıp içerisi tefriş olunarak mevlid-i nebevi sonuna kadar yalnız olarak orada oturmaları hakkında Sultan I. Ahmed bir kanun yapmış ve bu kanun Sultan Ahmed camiinde mevlid okunduğu müddetçe devam etmiştir (Enderun tarihi, Atâ Bey, c. I, s. 238).

²⁹ Şerafetlü ve semahatlü efendi Hazretleri, İnşallahü teâlâ yarınki gün sertac-ı ebrar ve ahyar olan cedd-i emced büzürk-varları habib-i hüdavend muhtar aleyhissalavatullah'ül-gaffar hazretlerinin takbîl-i dâmen-i hurka-i pür-berekâtları saat.... muayyen olmağın vakt-i mezkûrede Ayasofya-i kebir cami-i şerifinde vezir soffasında habere müterakkiben meks buyuralar (Başvekelet Arşivi 29 numaralı Teşrifat defteri, varak 226).

³⁰ Eyüp'te medfun ola zat eshab ve ensardan olup ismi Halid b. Zeyd ve künyesi Ebû Eyyüp'dür. İlk İslâma gelen Medine halkından olup Hazret-i Peygamber Mekke'den Medine'ye hicretlerinde Hazret-i Halid'in evinde misafir olarak kaldığından kendisine mihmândâr-i Peygamberî derler. Ermevîler zamanında gazaya iştirak ederek Arapların İstanbul'u muhasarasında bulunmuş ve muhasara esnasında vefat etmiştir.

³¹ Osmanlı Pâdişâhlarından III. Ahmed, I. Mahmud ve III. Mustafa'ya şeyhülislâmlarla beraber nakîbü'l-eşraf kılıç kuşanmışlardır. IV. Mustafa ile II. Mahmud'a da yalnız nakîbü'l-eşraf kılıç kuşanmışlardır (Saray Teşkilâtı, s.191).

Mühür

الحمد لله العليم الذي انبت شجرة السيادة من ارض السعادة بالنصرة و اليها المختص من اثر فيضان الماء الحكيم الدين اثبت به تسبا و صحرا فصارت كشجرة طيبة اصلها ثابت و فرعها في السماء و الصلوة و السلام على من اصطفاه بالنسب العلي و الحسب الاسنا و على سائر الرسل و الأنبياء و على آله و اصحابه و البررة الأتقياء بعد از حمد ملك و دود و درود اعلام مشاهير خواص و جواهر عوام ميكر دانست كه موجب تحرير قلم و تسطير اين رقم آنست كه جناب شر افتما ب شريف فرهاد بن شريف مرسل سلسلثروى اثبت نسب شريف خود را در مجمع سادات و اشراف بشهود معدل و مزكى نمود و چون بر مقتضاي شريعت غرا از شائبة كذب و خلاف مبرا بود حكم شرعى بر ثبوت صحت نسب او كرده شد و اين چند كلمه بر سبيل حجت مرقوم كردد متوقع آن كه سادات عظام و اشراف كرام طريفة اعزاز و احترام شريف مذكور را مرعى دارند و اعانت مشار اليهرا از لوازم مروت و اخوت يقين شمارند جرى ذلك و حرر فى اليوم الثامن عشر من ذى الحجة سنة اثنى و اربعين و تسعمائة شهود الھال

سيد رمضان ابن سيد على انقروى سيد رمضان ابن سيد محمد مرزفونى سيد محمد سياف ابن سيد يحيى

Bu siyadet huccetin üst kenarındaki nakibü'l-eşrafın ismini havi, kısım bizzat nakibin kendi el yazısıdır. Bu hüccetin altında isimleri görülen şahitler hüccetin verilmesinden bir buçuk ay sonra diğer bir hüccette de (9 Safer 943 tarihli hüccet) yine şahitlik etmişlerdir.

Bu berattan anlaşıldığına göre, Silistre'li Mürsel oğlu Ferhad, kendisinin sâdâtтан olduğunu iddia ederek göstermiş olduğu dört şahitle şeriflerden (Hazret-i Hasan evlâdından) olduğunu ispat ederek yukarıda suretini koyduğumuz hüccet kendisine verilip bunda seyyid ve şeriflerin kendisine lâzım gelen kardeşliği yapmaları tavsiye edilmiştir.

Seyyid ve şeriflere verilmiş olan bu hüccetlerin hepsi doğru olmayıp iltizam, iltimas ve para mukabilinde verilmiş olanları da vardı.³² Zannıma göre yukarıya sûretini kurduğumuz da öyledir.

Riko (Osmanlı İmparatorluğunun zaman-ı hâzırasına ait tarihi) isimli eserinde şerif ve seyyidlerin sülâle-i peygamberiden olmalarına mebni Türklerin bunlara fevkalâde hürmet ve tazim gösterdiklerini ve bunların, kendilerine verilen imtiyazlar sevkiyle sû-i istimallerini önlemek için kendilerine nakibü'l-eşraf unvaniyle bir reis tâyin edilmiş olduğundan bahis eyledikten sonra seyyid ve şeriflerin deftere kayıtlılarından şu suretle bahsetmektedir:

"Nakibü'l-eşraf'ın maiyyetinde çavuşlar ve ağalar vardır; nakibü'l-eşraf kendisine tâbi olanların (şerif ve seyyidlerin) hayat ve mematına hâkimdir; yani idam ettirebilir, af etmeğe de muktedirdir; lâkin nakib, bu sülâleye mensup olanları halk huzurunda alenen idam ettirmez. Bunlar arasında Hazret-i Muhammed sülâlesinden neşet etmiş olduğunu ispat edecek pek az kimse varsa da nakibü'l-eşrafın teveccühüne mazhar olanlar küçük bir vesile ile o zümreye dahil olabilirler. Nakibü'l-eşraf bunu, kendisine tâbi olanları çoğaltmak için yapar ve bu kayıt ve kabulü kitaba uydurmak için bir şecere-i neseb tertip ve tanzim edilir ve bu sû-i istimale vâkıf olan Türkler eskisi gibi bunlara hürmet ve îtibar etmemektedir."³³

³² Yukarıda sûretini naklettiğimiz hüccete aynı şahitlerle bundan bir buçuk ay sonra verilmiş olan huccetin doğruluklarında şüpheliyim; fakat resmen verilmiştir.

³³ Riko (Fransızca tercümesi), s.274